

FARKAS BEÁTA–PELLE ANITA–SOMOSI SAROLTA

Az Európai Unió és a geoökonómiai kihívások – ipar- és versenypolitikai válaszok

A tanulmány azt elemzi, hogy az Európai Unió mennyire volt képes alkalmazkodni az elmúlt néhány évben drámai gyorsasággal átalakuló geoökonómiai, geopolitikai viszonyokhoz. A változások meghatározó eleme, hogy az Egyesült Államok és Kína átalakuló viszonya részlegesen a világgazdaság fragmentálódásához vezet. Bemutatjuk azokat az uniós ipar-, energia- és versenypolitikai intézkedéseket, amelyek egyszerre célozzák meg a zöld- és a digitális átállást, a versenyképességet és az EU stratégiai autonómiáját. Kitérünk az Egyesült Államok legújabb iparpolitikai programjára, amely a 2022-es inflációcsökkentési törvényben öltött testet. Fő következtetésünk, hogy az EU sokrétűen, számos kezdeményezéssel reagált az új helyzetre, ugyanakkor az uniós és tagállami kompetenciák megoszlása a szakpolitikák között a szabad versennyel, a szabályalapú nemzetközi renddel volt összhangban. Ennek a rendnek a megingása olyan kihívásokat hordoz, amelyek kezeléséhez az uniós eszköztár jóval korlátozottabb, mint az államszervezettel rendelkező globális versenytársaké.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F02, F68, L50, O52, P51.

Bevezetés

Noha az európai integráció egyértelműen gazdasági alapokon szerveződött a kezdetektől fogva – még akkor is, ha a gazdasági integráció révén a kontinens tartós békéjének megteremtése volt a cél –, a gazdaságpolitika, azon belül a reálgazdaság szekunder szektorát célzó iparpolitika a mai napig nem közösségi szintű. Ugyanakkor

* A kutatás az NKFI-OTKA K 143238 sz. Új európai ipari stratégia és a közép- és kelet-európai növekedési modell című projekt támogatásával készült.

Farkas Beáta egyetemi tanár, SZTE GTK Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete (e-mail: bfarkas@eco.u-szeged.hu).

Pelle Anita egyetemi docens, SZTE GTK Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete (e-mail: pelle@eco.u-szeged.hu).

Somosi Sarolta egyetemi adjunktus, SZTE GTK Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete (e-mail: somosi@eco.u-szeged.hu).

A kézirat első változata 2023. szeptember 12-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2023.11.1193>

az évtizedek során iparpolitikai stratégiák és kezdeményezések időről időre megfogalmazódtak. Történeti perspektívában megállapítható, hogy ezen tervek és akciók jellemzően reflektáltak a globális gazdasági és politikai helyzetre és benne Európa pozíciójára (*Defraigne és szerzőtársai* [2022]).

A jelenlegi kihívások azonban a korábbiaknál jóval nagyobb horderejűek. A 2008-ban kitört globális pénzügyi és gazdasági válság különösen nagy mértékben rengette meg a neoliberais berendezkedés primátusát, mindazonáltal a fennálló globális renddel szembeni igazi kihívások elsősorban 2016-tól kezdve érkeztek, Nyugatról (trumpizmus, brexit) és Keletről (Hszü Csin-ping-izmus, az orosz befolyásolás különböző formái) egyaránt. Míg 1989-ben *Fukuyama* [1989] még úgy látta, hogy elérkeztünk a történelem végéhez, addig mára általánossá vált a meggyőződés, hogy Fukuyama víziójával szemben a történelem végének van vége (például *Hochuli és szerzőtársai* [2021]).

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok elemzése a szokásos közgazdasági érvelésen túl rendre kiegészül geopolitikai megfontolásokkal, sőt egyre inkább megjelenik a geoökonómiai dimenzió¹ (*Babić és szerzőtársai* [2022]). Ezt úgy kell érteni, hogy az állam által szervezett, katonai erővel is kiegészített *hard power* típusú hatalmon túl egyéb olyan erők is mozgatják az eseményeket, amelyek gazdasági természetűek, és jellemzően hálózatos felépítésűek (például értékláncok, ellátási láncok). Ráadásul a szereplők között a konfrontáció mellett egyidejűleg jelen van a verseny és a kooperáció is. Napjaink világrendjében a rivalizáló nagyhatalmak számtalan módon kölcsönösen függenek egymástól a komplex transznacionális gazdasági kapcsolatok révén (például a tulajdonlás, kereskedelem, befektetés, illetve egyéb, például technológiai, gyártási vagy üzleti megoldások terén). Ebből az is következik, hogy az eseményeket már messze nem csak az államok alakítják. A transznacionális nagyvállalatok talán a legnyilvánvalóbb nem állami szereplői a rendszernek, de az akár nagyon hosszú és/vagy komplex hálót képező ellátási lánc szereplőinek, elemzőközpontoknak és civil szervezeteknek, a pénzügyi intézményeknek, illetve olyan államok feletti szereplőknek, mint például az Európai Unió, egyaránt számottevő a befolyásuk. A versengés immáron nem korlátozódik a biztonság garantálására és a veszélyek elhárítására, hanem egyéb geoökonómiai előnyök kiaknázása is szerepet kap a szereplők stratégiaiainak megfogalmazódásakor, kialakításakor.

Az Európai Unióban, részben a megelőző válságidőszakra válaszul, Jean-Claude Juncker 2014-ben egy „politikai Bizottságot” képzelt el (*Peterson* [2016]). Juncker bizottsági elnöksége idején, 2016-ban megszületett az EU globális stratégiája (*EU* [2016a]), ez azonban még szorosan a külkapcsolatokra korlátozódott, és végrehajtása szervezetenként is a külügyi főképviseelő hatáskörébe került. Ezt követően a 2019–2024-es – Ursula von der Leyen által vezetett – Európai Bizottság már deklarálta egy „geopolitikai Bizottság”, amely megalakulása óta azt képviseli, hogy globális perspektíva szükséges a hagyományosan befelé irányuló, így – egyebek közt a kereskedelem,

¹ Edward Luttwak már 1990-ben bevezette a geoökonómia fogalmát abban az értelemben, hogy a szovjet–amerikai háború veszélyének elmúltával az országok közötti konfliktusok gazdasági keretekben jelenhetnek meg (*Luttwak* [1990]).

befektetések, verseny, technológia vagy finanszírozás területén – a belső piaci politikákban is (*Haroche* [2022]).

Fontos további uniós koncepció a stratégiai autonómia, amely azt takarja, hogy az EU-nak képesnek kell lennie arra, hogy stratégiaileg fontos (szak)politikai kérdésekben autonóm módon lépjen fel. A fogalom 2013-ban formálódott, azonban jelentése az egyes korszakokban folyamatosan változott. 2013–2016 között a biztonságpolitikai értelmezése dominált, majd 2017–2019 között az ellenséges geopolitikai környezetben (brexit, Trump, Kína agresszivitásának növekedése) alkalmazható megoldást jelentette. 2020-ban a koronavírus vált az elsődleges ellenséggé, nemcsak egészségügyi értelemben, hanem az ellátásbiztonság szempontjából is. 2021-től aztán a stratégiai autonómia egyre szélesebb értelmezést kapott, hangsúlyozták a nyitottságát (*open strategic autonomy*), és egyre inkább a reziliencia² is célrendszerének részévé vált. 2022 februárjától kezdve egyértelműen Oroszország képezi az elsődleges célpontját azoknak az intézkedéseknek, amelyek révén az EU külső függésének csökkentésére törekszik – ez utóbbi esetben az energiaellátás és -biztonság tekintetében (*EPRS* [2022]).

A Bertelsmann Stiftung és a bécsi székhelyű WIIW a geoökonómiai kihívások egy sajátos európai oldalát vizsgálta: az EU geoökonómiai pozícióját a déli és keleti partnerség, valamint a Nyugat-Balkán országaiban. A három térség közötti különbségek bemutatásától itt eltekintünk, de egyértelmű, hogy az EU szomszédos országaiban a hagyományosan domináns jelenlétére nézve Kína az EU erős riválisaként jelenik meg – a kereskedelemben, a pénzügyekben, a technológia- és tudáscserében, valamint az infrastruktúra-fejlesztésben egyaránt. Az Egyesült Államok és Kína közötti kapcsolatok jövőjének alakulásától függetlenül az EU a szomszédos országokban csak megújított geoökonómiai eszközrendszerrel tudja megőrizni a pozícióját (*Astrov és szerzőtársai* [2023]).

Tanulmányunk arra a kérdésre keresi a választ, hogy az EU mennyiben képes alkalmazkodni az előbbieken vázolt geoökonómiai, geopolitikai kihívásokhoz. Egy tanulmány terjedelmi keretei miatt ennek komplexitását csak bizonyos korlátok között tudjuk visszaadni. Egyrészt a címben jelzett két szakpolitikát vizsgáljuk részletesebben, és nem foglalkozunk például a 2008-as globális gazdasági válság és a koronavírus-járvány kapcsán hozott költségvetési és monetáris intézkedésekkel, amelyek kétségtelenül erősítették az integráció stabilitását, ezzel geoökonómiai helyzetét. Másrészt az uniós szinten megjelenő kezdeményezések, szabályozások mögött meghúzódó tagállami viták, különböző álláspontok bemutatására sem tudunk kitérni. Először azt tekintjük át, hogy az Európai Unió két fő gazdasági partnere, az Egyesült Államok és Kína újabban sokat emlegetett szétválása mennyire igazolható empirikusan, hiszen ez alapvetően alakítja az EU mozgásterét. Az uniós alkalmazkodás súlypontja a megújított iparpolitika, ezért a mi vizsgálatunknak is ez áll a középpontjában. Azonban az EU gazdaságában az iparpolitikától egyre inkább elválaszthatatlan az energiapolitika és

² A reziliencia kifejezést szó szerint ellenálló képességnek kellene fordítani, de a jelentése az uniós szóhasználatban összetettebb, és inkább az alkalmazkodóképesség adja vissza, ezért megmaradunk a latin eredetű szó használatánál.

a versenyszabályozás, így ezekre a területekre is kitérünk. Végül az Egyesült Államok iparpolitikájának ellentmondásos európai hatásait elemezzük. Mindezek alapján vonjuk le a következtetést az EU geoökonómiai pozíciójáról.

Szétválás vagy kockázatcsökkentés

A geoökonómiai folyamatok kulcskérdésévé vált, hogy a geopolitikai feszültségek elvezetnek-e az Egyesült Államok, valamint Kína körül szerveződő gazdasági blokkok létrejöttéhez, végbemegy-e egy szétválás. Magát a szétválás (*decoupling*) kifejezést³ a közgazdasági irodalom többféle jelenségre használja (például a fosszilis energiákról való leválásra is). Jelen tanulmányban a világgazdasági kapcsolatokra vonatkoztatjuk, és azt a folyamatot értjük rajta, hogy két ország vagy országok blokkjai között a kölcsönös függőség gyengül (*Witt és szerzőtársai* [2023] 1. o.).

Az elmúlt másfél évtized viharos eseményei (a 2008-as világgazdasági válsággal kezdve a koronavírus-járványon át az ukrajnai háborúig) nehezé teszik a szétválás folyamatának megítélését, az átmenet és a tartós trendek megkülönböztetését. A szakirodalom egyelőre még előrejelzéseket, várható hatásokat fogalmaz meg mind makroszinten, mind a multinacionális vállalatok szempontjából, ezek viszont egy irányba mutatnak. A 2008-as válság óta a globalizáció lassult, a kereskedelem és a határon átnyúló hitelezés növekedésének csökkenő ütemét az angol szójátékkal *slowbalization* néven emlegetik.⁴ A változatlanul magas szintű gazdasági kapcsolatok adatai még nem mutatják a töredezettség világos jeleit, de a protekcionista intézkedések száma egyértelműen nő. A vállalatok egyre többet foglalkoznak az értékláncuk rezilienciájával, az éves jelentésekben számszerűen kimutathatóan nő a tevékenységük visszatelepítésével vagy megbízhatóknak tartott partnerekhez való áttelepítésével kapcsolatos kifejezések (*reshoring, near-shoring, friend-shoring*)⁵ (*Aiyar és szerzőtársai* [2023], *ECB* [2023], *Xing és szerzőtársai* [2021], *Halmai* [2023]). A vállalatok alkalmazkodását befolyásolja, hogy milyen stratégiai fontosságú területen működnek, és a termelés milyen költségekkel telepíthető vissza (*Xing és szerzőtársai* [2021], *Witt és szerzőtársai* [2023]). Értékláncuk biztonságát elsősorban a beszállítók diverzifikálásával, másodsorban készletnöveléssel szándékoznak erősíteni, az áttelepítés különböző fokozatai csak ezután következnek (*EBRD* [2022], *Kolev-Obst* [2022], *Xing és szerzőtársai* [2021]).

Történtek kísérletek a szétválás, a fragmentáció lehetséges hatásainak számszerűsítésére (például *EBRD* [2022], *Escaith* [2021], *Góes-Bekkers* [2022], *IMF* [2023]). Az egyes modellek keretei annyira eltérnek egymástól, hogy nem vethetők össze egymással, de egyöntetűen és egyértelműen jelentős jóléti veszteségeket vetítenek előre.

³ A *decoupling* kifejezést a szétválás, leválás és szétkapcsolódás szavakkal fordítják, nem alakult ki egységes szóhasználat.

⁴ A *slow* és a *globalization* szavakból képezve.

⁵ *Reshoring* alatt a gazdasági tevékenység visszatelepítését értik a vállalat székhely országába, a *near-shoring* a földrajzi értelemben vett közelebbi telepítésre utal, a *friend-shoring* pedig politikailag közel álló, baráti országokra, függetlenül a földrajzi távolságtól.

Összességében az a vélekedés tűnik a leginkább elterjedtnek és meggyőzőnek, hogy a teljes szétválás valószínűtlen, viszont a magas szintű, illetve a kettős (polgári és katonai) hasznosítású technológia területén nem lesz elkerülhető (*Cui és szerzőtársai* [2023], *Hu és szerzőtársai* [2021]). Ez a felismerés tükröződik a változó terminológiában: a szétválás (*decoupling*) helyett egyre inkább a kockázatcsökkentést (*de-risking*) használják, az Európai Tanács 2023. júniusban Kínával kapcsolatban elfogadott következtetéseinek is ez az egyik kulcsszava (*ET* [2023]).

A megújított uniós iparpolitika

Az Európai Unió évtizedek óta küzd azzal a problémával, hogy felzárkózása az Egyesült Államokhoz megállt, az új technológiákban (például infokommunikáció, biotechnológia, nanotechnológia) lemarad. Az 1980-as évektől a korabeli neoliberais megközelítésnek megfelelően a hagyományos szektorális iparpolitika helyett horizontális módon a versenypolitika, a kereskedelem-liberalizálás és a K + F-támogatás eszközeivel próbálták erősíteni a versenyképességet (*Defraigne és szerzőtársai* [2022]). Nem volt ez másként még a lisszaboni stratégia 2000-es meghirdetésekor sem. A versenyképességi probléma azóta sem enyhült. A mintegy hatvan vezető európai iparvállalat vezérigazgatóiból létrejött kerekasztal (*European Round Table for Industry, ERTI*) 2022-es versenyképességi jelentésében annyi a változás, hogy most már elsősorban nem az Egyesült Államokhoz, hanem Kínához képest mutatják ki az elmaradást. A globális ipari termelésből az EU27 piaci részesedése a 2000-es 20,8 százalékról 2020-ra 14,3 százalékra csökkent. A Global Fortune 500-as listáján szereplő európai uniós vállalatok jövedelme 2005-ben még 29,1 százalékot tett ki, 2021-ben már csak 15,6-et (*ERTI* [2022]).

Kína 2015-ben hirdette meg a *Made in China 2025* iparfejlesztési programot, amely nemzetközi technológiai függőségének a csökkentését szolgálja. Az *America First* szlogenrel 2016 őszén megválasztott Trump elnöksége szintén új korszak közeledtét jelezte. A Juncker vezette Bizottság 2017 őszén jelentkezett uniós stratégiával, amely végre vállalja az évtizedekig szégyenlősen kerülgetett kifejezést, az iparpolitikát (*EB* [2017]). Ebben már megtalálhatjuk mindazon jellemzőket, amelyeket a következő évek dokumentumai kibontanak, elmélyítenek. Először is, a feltörekvő gazdaságok fejlődésével az EU relatív világgazdasági súlya elkerülhetetlenül csökken. Mivel globális vezető szerepet tölthet be a zöldátalakulásban, az iparpolitikában a versenyképességet szolgáló digitalizációt, innovációt összekapcsolják az alacsony szén-dioxid-kibocsátású és a körkörös gazdasággal. A stratégiához igyekeznek uniós eszközt hozzárendelni, ennek megfelelően például a 2015-ben felállított beruházási alapot (*European Fund for Strategic Investment*) 2017-től az iparpolitika szolgálatába állították. Noha szektorális elemek is megjelennek – a Juncker vezette Bizottság kezdeményezte ipari szövetségek létrejötte, a magán- és közszereplők partnersége stratégiai értékláncokban –, azonban a horizontális megközelítés jelentős maradt (*EB* [2017]). Ez elkerülhetetlen, hiszen az iparpolitika tagállami hatáskör. Uniós szinten beavatkozási lehetőség a piacsabályozás, a kereskedelem- és innovációs politika területén

van. Ettől kezdve jellemzővé válik az is, hogy mivel mind a Kína, mind az Egyesült Államok által követett ipar-, illetve kereskedelempolitika különbözőképpen, de szembe megy az EU által preferált, szabályalapú nemzetközi renddel, az EU követő magatartást tanúsít, kényszeredetten reagál a nemzetközi környezet változására.

Az Ursula von der Leyen által vezetett Bizottság az európai zöldmegállapodással (*European Green Deal*) folytatta a klímaváltozás elleni harcot (EB [2019]), az EU karbonsemlegességének elérését 2050-re célul kitűzve. 2021-ben az „Irány az 55%!” (*Fit for 55*) rövidebb távra, 2030-ig határozott meg egy programcsomagot. Ezeket a kezdeményezéseket összekapcsolták a technológiai fejlesztéssel és az európai piaci pozíciók megerősítésével. Hogy a versenyfeltételek az uniós szereplők számára ne legyenek kedvezőtlenek, bevezetnék az importáruk karbonintenzitását ellensúlyozó mechanizmust (*Carbon Border Adjustment Mechanism, CBAM*), amely a nagy szénfelhasználással járó termékekre kivetett vámokat jelentené (EB [2021a]).

Az Egyesült Államok és Kína között 2018-ban kitörő kereskedelmi háború jelentette a 2020-as „új európai ipari stratégia” hátterét, amelyben ennek megfelelően a digitális–zöld ikerátmenet és a versenyképes fenntarthatóság mellett az európai szuverenitás került középpontba (EB [2020a]). A koronavírus-járvány hatásait a stratégia 2021-es frissítése dolgozta fel, amelyben a nyitott stratégiai autonómia és reziliencia kapott hangsúlyt (EB [2021b]). Ekkorra az is világossá vált, hogy az Egyesült Államok és Kína közötti rivalizálás Biden elnöksége alatt sem enyhül. Kínában a nyugati világtól való függés csökkentése érdekében 2020-tól kezdett formálódni a kettős áramlás (*dual circulation*) koncepciója, amely a belső fogyasztás erősítését és a külső kereslet élénkítését jelentette, utóbbit az „egy övezet, egy út” (*Belt and Road Initiative, BRI*) programon keresztül (García-Herrero [2021]).

E körülmények között az Európai Bizottság egyre konkrétabb, szektorális jellegű vizsgálatokat folytatott. Tizennégy üzleti ökoszisztémát azonosított, amelyek közül hat érzékeny a függőségre (repülés és védelem, digitális, elektronikai, energiaintenzív iparágak, megújuló energiaforrások, egészségügy), és hat stratégiai területet jelölt ki (nyersanyagok, akkumulátorok, gyógyszerhatóanyagok, hidrogén, félvezetők, felhőalapú technológiák) (EC [2021]). Az akkumulátorgyártásban már létező iparszövetség mellé nyolc további szerveződött/szerveződik a stratégiai területeken. Megújították az európai közérdeket képviselő jelentős projektek (*Important Projects of Common European Interest, IPCEI*) és az EU állami támogatásról szóló szabályait (EB [2021c]), amelyek jelentős állami támogatást tesznek lehetővé az IPCEI-k számára, ha legalább négy ország vesz részt a projektben. Jelenleg az akkumulátorgyártásban, a hidrogéntechnológiában és a mikroelektronikában vannak jóváhagyott IPCEI-k.

A félvezetőgyártást a csipekről szóló, elfogadás alatt álló jogszabály (*Chips Act*) segíti, amely a rezilienciát hivatott erősíteni, hasonlóan az Egyesült Államokban és Kínában bevezetett intézkedésekhez (EB [2022a]). A kritikus fontosságú nyersanyagok biztonságos és fenntartható ellátásáról a Bizottság 2023-ban adott ki egy rendlettervezetet (EB [2023a]), amelyben már nemcsak a koronavírus-járvány, hanem az ukrajnai háborúval járó energiaválság tanulságai is megjelennek. Az EU kiszolgáltatottságát jellemzi, hogy például a magnézium 97 százaléka Kínából származik. A világon az akkumulátorokban felhasznált kobalt 63 százalékát Kongóban bányásszák, és

60 százalékat Kínában dolgozzák fel. A jogszabálytervezet azt tűzi ki célul, hogy az EU 2030-ra a kritikus anyagok 10 százalékat saját maga bányássza ki, 40 százalékat saját maga dolgozza fel, 15 százalékat újrahasznosítsa, valamint egyetlen anyag 65 százaléknál több se származzon egyetlen harmadik országból.

Az EU számára váratlan sokkot okozott, amikor Biden elnök 2022 augusztusában aláírt egy inflációcsökkentés néven futó törvénykezési csomagot (*Inflation Reduction Act, IRA*), amely más programok mellett összekapcsol egy nagyszabású, 369 milliárd dolláros iparfejlesztési programot a klímavédelemmel. Az elektromos járművek vásárlásához, valamint a lakások energiahatékonyságának növeléséhez adókedvezményt adnak. Előbbi csak akkor lehet igénybe venni, ha az autót Észak-Amerikában (vagyis az Egyesült Államokban, Kanadában vagy Mexikóban) szerelték össze, és az akkumulátor-alkatrészek legalább fele vagy a kritikus nyersanyagok 40 százaléka az Egyesült Államokból vagy a vele szabadkereskedelmi megállapodást kötő országból származik. Ezek a küszöbértékek évente 10 százalékponttal nőnek. A karbonsemleges energiát előállító eszközök és a kritikus nyersanyagok termelői támogatást kapnak, úgyszintén a karbonsemleges elektromos áramot termelők. A termelők bizonyos meghatározott helyi tartalom felett bónusz támogatáshoz jutnak (*Camps-Saz-Carranza* [2023]).

Az erőteljesen protekcionista inflációcsökkentési törvénycsomagra adott válasz volt „A nettó zéró technológiai termékek európai gyártási ökoszisztémájának megerősítését célzó intézkedési keret létrehozásáról (a nettó zéró iparról) szóló jogszabály” (*Net Zero Industry Act, NZIA*) rendelettervezet (*EB* [2023b]), amely tovább erősítette a zöldátmenet és az iparpolitika egymásra épülését. A dokumentum felsorolja, hogy mely technológiákat tekinti stratégiai nettó nulla kibocsátásúaknak, és azt a célt tűzi ki, hogy ezeket a technológiákat 2030-ra az éves uniós fejlesztések legalább 40 százalékában az EU ipari termelésében állítsák elő. A tiszta technológiák finanszírozásához elérhetővé teszik az olyan meglevő alapokat, mint a *REPowerEU*, az *InvestEU*, az Innovációs Alap, a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz, valamint tervezik egy Európai Szuverenitási Alap (*European Sovereignty Fund*) létrehozását. Nagy szerepet szánnak a magánberuházásoknak, a magán- és közberuházások összehangolását pedig a tagállamokból álló és a Bizottság elnöklésével működő Nettó Zéró Európa Platform felállításával kívánják elősegíteni. Az állami támogatásokat illető könnyítésekre a továbbiakban térünk vissza.

Az energiapolitika feladványa: stratégiai autonómia és versenyképesség

Az Európai Unió ugyan már korábban felismerte az energiafüggőség kockázatát, ám a 2010-es évek második felében is alacsony fokú volt az import diverzifikáltsága. Az importált kőolaj több mint fele, a szilárd tüzelőanyagok mintegy kétharmada, a földgáz közel 80 százaléka származott három-három országból (*Deák* [2020]). 2020-ban az EU egész energiaszükségletének 24,4 százaléka származott Oroszországból, gázfelhasználásának 41,1 százaléka (*Eurostat* [2022]). A villamos energia ipari átlagára és az ipari gáz ára már a 2010-es években is mintegy 1,5-, illetve 2-szerese volt az Egyesült

Államokénak, de Kínáéval hasonló szinten mozgott, és alacsonyabb szinten, mint Japáné. Az uniós ipar nemzetközi versenyképességét segítette, hogy az Egyesült Államokhoz és Japánhoz hasonlóan a magasabb hozzáadott értékű, kisebb energiaigényű szerkezetre állt át a feltörekvő gazdaságokhoz képest (EC [2014], [2016]).

A zöldátalakulás sarokpontja a fosszilis anyagok kiváltása, ami óriási kihívás az energiapolitika számára, és a fentebb bemutatott iparpolitikai dokumentumoknak szerves részét képezi. Itt most csak azokra az energiapolitikai intézkedésekre térünk ki, amelyek az ukrajnai háború miatti válsághoz kapcsolódnak. A háború okozta energiapiaci zavarokra reagálva 2022 májusában elfogadták a Bizottság *REPowerEU* tervét, amelyben az „Irány az 55%!”-ra építve az orosz függőségtől való csökkentést, az uniós energiaellátás diverzifikálását összekötötték a fosszilis tüzelőanyagok gyors kiváltásával és az energiatakarékossággal. Az ezt szolgáló beruházások fő finanszírozási forrása a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz (EB [2022b]). Eredményként könnyelhető el, hogy 2023-ra a villamos energia 39 százalékát megújuló energiából állítják elő.⁶ Az orosz gázszállítások 2022. őszi leállítását követően sikerült biztosítani az ellátást, a vezetékes orosz gáz 41 százalékos részesedése 9 százalékra csökkent. A megtakarításokkal elért 15 százalékos keresletcsökkenés mellett más vezetékes beszerzési források és az LNG-szállítások jelentették a megoldást. Utóbbiból az Egyesült Államok részesedése 50, Oroszországé 16 százalék. A sikeres alkalmazkodás mellett az ipar számára aggasztó, hogy az Egyesült Államokkal szemben az eddigi kétszeres helyett négyszeres gázzal kell számolni (Tagliapietra [2023]). A fosszilis tüzelőanyagok magas és erősen ingadozó árainak problémáját kezelné a Bizottság 2023. március 14-én közzétett villamosenergia-piaci reformtervezése, részben a megújuló energiák szélesebb körű alkalmazásának felgyorsításával (EB [2023c]).

Az EU feldolgozóipara 3 százalékos növekedéssel rugalmasan átvészelte a 2022-es energiaválságot, az energiaintenzív ágazatok (fémalapanyag-, papírgyártás, nemfém ásványok feldolgozása, vegyipar) azonban visszaesést mutattak. A lehetséges megoldások mindegyikének vannak hátulütői. A jelenlegi átmeneti versenyszabályozási mentességek révén ilyen célokra is adható állami támogatások költségesek, és az egységes belső piac töredezettségéhez vezetnek. A dekarbonizálás, a hazai megújuló energiaforrások fejlesztése szintén költséges, és nem feltétlenül biztosít nemzetközi árversenyképességet. Az energiaintenzív iparágak termékeinek vagy az értéklánc energiaigényes elemeinek helyettesítése importtal elindíthat ugyan teremtő rombolást az uniós ipari struktúrában, de kiszolgáltatottá is tesz (az acéltermékeknél például kifejezett nemzetbiztonsági kockázattal kell számolni). Ráadásul az importárak karbonintenzitását ellensúlyozó mechanizmus – ha bevezetik – éppen ezeket az iparágakat érinti. Az értéklánc tovagyrűző hatásait szintén számításba kell venni, például a Ruhr-vidéki acéliparra vagy a belga vegyipari klaszterre gyakorolt hatások messze túlterjednek az iparágon. Egyértelműen előnyös megoldás híján a konkrét helyzetek elemzésére alapozva a stratégiák kombinációját lehet alkalmazni (Sgaravatti és szerzőtársai [2023]).

⁶ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en.

A verseny- és piacszabályozás változásai

Az Európai Bizottság meglehetősen aktívnak és reflektívnek mutatkozik a verseny- és piacszabályozás területén is a digitális és zöldátalakulás, valamint a stratégiai autonómia támogatásában – és ezáltal az EU geoökonómiai pozíciója erősítésében –, ami egyenesen paradigmaváltásként értelmezhető a korábbi évtizedek tradicionális, távolságtartó, javarészt statikus jellemzőket mutató szabályozási környezetéhez képest. Az uniós versenyszabályozás egyúttal – részben a stratégiai célokhoz való jobb illeszkedés folytán – az iparpolitikával is nagyobb összhangot mutat (*Cini–Czulno* [2022a]), ami végső soron mindkét területet erősíti.

A digitális gazdaság és az EU versenyszabályozása több ponton is összekapcsolódik. A dolgok és szolgáltatások internete (*Internet of Things, IoT*) és a mesterséges intelligencia (*Artificial Intelligence, AI*) tulajdonképpen egy saját jogon működő adatgazdaságot hoz létre a maga szabályaival és működésével, amit a versenyszabályozásnak képesnek kellene lennie megragadni. A platformgazdaságban a platformokat működtető technológiai óriás- (*big tech*) vállalatok részben vagy egészben átveszik a piac szerepét (gondoljunk csak a Facebook adásvételi platformjának elnevezésére: Marketplace), és ezeken a piacokon termékek, szolgáltatások, valamint adatok cserélnek gazdát. Szabályozási szempontból a platformok interoperabilitása (talán legáltalább magyar fordításban: átjárhatósága) kulcsfontosságú ahhoz, hogy ezeken az új típusú piacokon a piaci mechanizmusok érvényesülni tudjanak (*Lundqvist* [2017]). Ez ahhoz is szükséges, hogy a platformtulajdonos vállalatok magatartása ne ütközzön az uniós versenyszabályozásba. Az interoperabilitás akadályozása akár piaci erőfölénnyel való visszaélésnek is tekinthető, másrészt az interoperabilitás szabályozó általi proaktív biztosítása a digitális gazdaság, a digitális alapú növekedés motorja is lehet (*Kerber–Schweitzer* [2017]).⁷ Általában véve a digitális átállás piaci alapú megvalósulásának sikeréhez szükséges, hogy a Bizottság az *ex post* versenypolitikai megközelítésről az *ex ante* megközelítésre álljon át, amihez a Bizottság mint proaktív, piacalakító szabályozó új öndefiníciójára is szükség van (*Cini–Czulno* [2022b]). Mindezek mellett a szabályozásnak és tágabban a versenyfelügyeletnek még a digitális infrastruktúra egyéb szereplőire (hálózatok működtetői, termékek gyártói) is ki kell terjednie.

Több versenyügyi eset is egyértelműen mutatja, hogy a Bizottság már évek óta foglalkozott a digitális gazdaság és piac versenyügyeivel a korábbi szabályozási keretben, és ez sokszor alkalmasnak is bizonyult a vizsgálatok jogi kereteinek biztosítására.⁸ Két átfogó jogszabály született az utóbbi időben ennek szellemében: a digitális piacokról

⁷ *Kerber–Schweitzer* [2017] már a cikk írásra idején említi az adapterek és konverterek platformjait, ahol a cégek az interoperabilitás akadályozásában érdekeltek. Mint az széles körben ismert, 2022. október 24-én az Európai Unió Tanácsa elfogadta az úgynevezett USB-C-törvényt (*EU* [2022a]).

⁸ Példák: a Microsoft 37792. sz. erőfölényes esete az interoperabilitás biztosításának feltételeiről; az Apple 39154. sz. erőfölényes esete az iTunes-ban alkalmazott területalapú megkülönböztetéséről; a Motorola 39986. sz. esete termékei mint platformok piacról; valamint a Visa (29373. sz.) és a Mastercard (34579. és 40049. sz.) platform ügyei, amelyek folytán a kártyaalapú fizetési műveletek bankközi jutalékairól rendelet is született.

szóló rendelet (*Digital Markets Act, DMA*) (EU [2022b]) és a digitális szolgáltatásokról szóló rendelet (*Digital Services Act, DSA*) (EU [2022c]).

A DMA elsősorban a már említett platformokra koncentrálnak, amelyek tulajdonosait kapuőröknek (*gatekeeper*) nevezi, utalva arra a hatalomra, amelyet birtokolnak. A DMA elsődleges célja, hogy a platformokon tisztességes piaci verseny folyjon, a kapuőr pedig domináns pozíciójával ne éljen vissza. A jogszabály meghatározza az EU belső piacán értelmezendő kapuőrstátus kritériumait (piaci pozíció, intermediációs pozíció, valamint ezek fennállása legalább három éve). A DMA érvényesítéséért a Bizottság piaci vizsgálatokat fog végezni. A DMA 2023 májusában lépett hatályba. A DMA hatálya alá tartozó vállalatok mind új típusú piaci szereplők, új típusú piacokon. *Carugati* [2022] számba vette, hogy vélhetően mely vállalatok tartoznak az új jogszabály hatálya alá. A technológiai óriások (*big tech* cégek) – az Alphabet (Google, YouTube), az Amazon, az Apple és a Meta (Facebook, Instagram, Messenger, WhatsApp) és a Microsoft – mellett a listán megtaláljuk még az Airbnb-t, a Booking.comot, az Oracle-t (felhőszolgáltatása miatt), a PayPalt, a Salesforce-t, az SAP-t, az Ubert és a Zoomot. A szabályozás hatálya alá tartozó vállalatoknak tehát túlnyomó részben az Egyesült Államokban van a székhelye. Egyelőre kérdés, hogy az uniós szabályozás milyen mértékben lesz képes ezen gigavállalatok magatartásának megváltozását elérni, valamint hogy a szabályok élesedése képes lesz-e uniós vállalatokat helyzetbe hozni (akár a platformok üzleti oldalán, az Egyesült Államok-székhelyű kapuőrök mint platformok dominanciájának letörésére ugyanis nem lát-szik esély). A technológiai óriások mindenesetre erősen lobbiztak a jogszabály elfogadása ellen – eredménytelenül (*Cini-Czulno* [2022a]).

A másik korszakalkotó jogszabály, a DSA – amelyet nem sokkal a DMA után fogadott el a Parlament és a Tanács – céljai igen hasonlítanak a DMA céljaihoz. A DSA – amely az uniós jogforrások fajtái közül a rendelet formáját ölti – mindazonáltal közvetlenül szabályozás alá vonja az online közvetítőszolgáltatásokat végző cégeket – idetartoznak az internetszolgáltatók, doménnév-szolgáltatók, tárhelyszolgáltatók, onlinepiactér-szolgáltatók, alkalmazásboltok, kollaboratív platformok és közösségi-média-platformok. A rendelet 2024. február 17-én lép életbe.

A stratégiai autonómia védelmét szolgálja az Európai Unióba irányuló közvetlen külföldi befektetések átvilágítási keretének létrehozásáról szóló rendelet (EU [2019]). Megalkotását az váltotta ki, hogy a kínai vállalatok egyre több európai innovatív, kreatív iparágban és kritikus infrastruktúrában (például tengeri kikötő) szereztek tulajdont. A rendelet az EU nyitottságának fenntartása mellett vizsgálhatóvá teszi, hogy egy közvetlen külföldi befektetés hatást gyakorolhat-e a biztonságra vagy a köz-rendre. Az átvilágítás eredményéről a Bizottság véleményt bocsáthat ki, illetve az EU egészéről évente jelentést tesz.

Az EU verseny- és piacsabályozása terén ugyancsak teljes mértékben újdonságnak tekinthető a stratégiai autonómia égisze alatt, a vonatkozó Fehér könyv (*EB* [2020b]) értelmében elfogadott rendelet a belső piacot torzító külföldi támogatásokról (*Foreign Subsidies Regulation, FSR*) (EU [2022d]), amely 2023. január 12-én hatályba is lépett, rendelkezéseit pedig 2023. július 12-től kell alkalmazni. A jogszabály célja, hogy a Kínában és újabban az Egyesült Államokban bőkezűen adott

állami támogatásokkal szemben megvédjék az egyenlő versenyfeltételeket. Ehhez a Bizottság számára három eszköz áll majd rendelkezésre: először is *ex ante* bejelentésen alapuló vizsgálat adott mértéket meghaladó EU-n kívüli kormányzati támogatás esetében; másodsor *ex ante* bejelentésen alapuló vizsgálat szintén bizonyos méreten felüli EU-n kívüli kormányzati támogatással megvalósuló közbeszerzések esetében; valamint általános saját kezdeményezésű (*ex officio*) vizsgálat vagy bejelentésre kötelezés kisebb volumenű koncentrációk vagy közbeszerzések esetében. Amennyiben a Bizottság megállapítja a külföldi támogatás belső piacot torzító jellegét, a negatív hatások kiegyenlítését írhatja elő, ami számos formát ölthet, beleértve a tervezett piaci koncentráció megtiltását vagy támogatott infrastruktúra esetében más piaci szereplők számára hozzáférés biztosítását.

A közelmúlt stratégiai szemléletű jogszabályalkotása tükrében talán meglepő lehet, hogy az EU legújabban mégis egy kicsivel régebbi rendelet alkalmazására készül stratégiai autonómiája érdekében: Von der Leyen 2023-as éwertékelő beszédében szubvencióellenes vizsgálatot jelentett be Kínával szemben az elektromos járművekre vonatkozóan (*EB [2023d]*).⁹ A vizsgálat alapja egy 2016-os, a közös kereskedelempolitika keretrendszerébe tartozó rendelet (*EU [2016b]*), amely kiegyenlítő vám alkalmazását teszi lehetővé, amennyiben az importtermék egyedi támogatásban részesül külső harmadik ország részéről, jelentős kárt okoz a hasonló terméket gyártó uniós ágazatban, továbbá a támogatott import és a bekövetkezett kár között ok-okozati összefüggés áll fenn.

Végül, de messze nem utolsósorban az állami támogatások szabályozásában is változás következett be, részben a stratégiai autonómia, illetve a digitális–zöld ikerátmenet, részben az EU gazdaságát érő külső sokkok – a világjárvány és a háború – jegyében. A koronavírus-járvány idején, 2020. március 20-án rendkívüli sebességgel elfogadott (és többszöri meghosszabbítás után 2022. június 30-án végleg lejárt) átmeneti keretrendszer (*EB [2020c]*) nyújtotta lehetőséget kihasználva a tagállamok rekordmértékben nyújtottak állami támogatásokat, a GDP 2,43 százalékát elérve 2021-ben (*DG COMP [2022]*). Noha ez a támogatási intenzitás szembemegy a belső piac alapelveivel, az intézkedést széles körű egyetértés övezte. Majd 2022. március 23-án Oroszország ukrajnai agressziójával összefüggésben a Bizottság újabb ideiglenes válságkeretrendszert (*Temporary Crisis Framework, TCF*) jelentett be az állami támogatások terén (*EB [2022c]*). Az ideiglenes keretrendszer elsősorban a háború okozta EU-tagállami gazdasági károk enyhítésére, valamint az energetikai ágazatba történő beavatkozás céljából született. Kivételesen minden tagállam élt a keretrendszer adta lehetőségekkel (*EC [2023]*). 2023. március 9-én az ideiglenes keretrendszer újabb módosításon ment át, és azóta ideiglenes válság- és átállási keretnek hívják (*EB [2023e]*), immár a zöldátalakulást és a geoökonómiai realitásokat is figyelembe véve.

⁹ A Bizottság elnöke beszédében több ponton is kitért Kínára, a szubvencióellenes vizsgálat bejelentésének felvezetőjében utalt a korábbi, napelemekkel kapcsolatos hasonló uniós vizsgálatra, majd hangsúlyozta Kínával szemben a kockázatcsökkentést (*de-risking*) a szétválás (*decoupling*) ellenében, és ezt a hozzáállást az év hátralévő részében esedékes EU–Kína csúcstalálkozón is képviselni készül.

Az Egyesült Államok iparpolitikája: ellentmondásos hatások

Ahogy már utaltunk rá, Kína külgazdaság-politikája megváltozott a 2008-as globális válság óta. Ezzel együtt geopolitikai, geoökonómiai ambíciói felerősödtek, párhuzamosan azzal, ahogy Hszi Csin-ping hatalomra kerülésével megindult az országon belül a politikai centralizáció. Ezt a folyamatot, valamint az Egyesült Államok–Kína viszonyt többen elemezték a hazai szakirodalomban (például Györffy [2022], Farkas [2023], Szunomár [2019]). Jelen tanulmányban csak azzal a legutóbbi iparpolitikai válasszal foglalkozunk, amelyet a Biden elnök által 2022 augusztusában aláírt inflációcsökkentési törvénykezési csomag (IRA) adott a kínai kihívásra. Ezt az indokolja, hogy ezzel az euroatlanti térségen belül merült fel egy rivális alternatíva, amely az unióstól eltérő gazdaságpolitikai logikát alkalmaz, és veszélyezteteti az uniós vállalatok versenyképességét.

A sajtóhírekben az IRA-támogatás nagyságrendje tűnik veszélyesnek, amely az Egyesült Államokba vonzhatja a cégeket a tiszta technológiák és az elektromos járművek gyártásában. A Bruegel elemzőközpontban a módszertani nehézségek ellenére (például az uniós szintet ki kellett egészíteni az állami és regionális támogatásokkal; az EU esetében eldöntött összegekről van szó, míg az IRA-ban az igénybevételtől függ, és nincs meghatározott felső határ) készítettek egy becslést a 2022–2031 közötti időszakra. Eszerint a járművásárláshoz adott és a tiszta energiák feldolgozóipari támogatásának nagyságrendje hasonló (tiszta technológiához IRA: 37 milliárd dollár, EU: 35 milliárd euró), míg a megújuló energiák támogatására az EU-ban sokkal többet költenek (IRA: 208 milliárd dollár, EU: 800 milliárd euró). Az EU hátránya abból adódik inkább, hogy az IRA-támogatások egyszerűek, áttekinthetők, míg az Unióiéi fragmentáltak, igénybevételük nehézkes, bürokratikus (Kleimann és szerzőtársai [2023]).

Az EU stratégiájában nagy szerepet kap, hogy az intézkedések a társadalmi költségek beépítésével az árazáson keresztül segítsék elő a dekarbonizációt. A zöldprojektek támogatása ezt csak kiegészíti. A tisztán támogatásokra épülő program, mint az IRA („répa bot nélkül”, ahogy az angol nyelvű cikkekben gyakran említik), azért csak a második legjobb megoldás, mert a tapasztalatok szerint ez nem ösztönöz a túlzott energiahasználat megfékezésére. Az amerikai politikai környezetben csak ez volt kivitelezhető, ám ez az EU-ra is nyomást gyakorol, hogy a közgazdaságilag kevésbé racionális megoldást helyezze előtérbe (Bown [2023]). Az EU-ban ugyanakkor mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek között teljes egyetértés van abban, hogy a nemzetközi kereskedelmi rendet sértő, protekcionista rendelkezésekben nem szabad követni az Egyesült Államokat, inkább a belső piaci reformok folytatásával kell erősíteni az uniós versenyképességet, bevetni az ismert horizontális politikai eszközöket (ERTI [2023], Kleimann és szerzőtársai [2023]). Az állami támogatásokra való tartós támaszkodás ugyanis – az egyes országok eltérő költségvetési lehetőségei miatt – töredezetté és egyenlőtlené teszi a belső piacot.

A nettó zéró iparról szóló (NZIA) rendeletervezettel (EB [2023b]) kapcsolatban több kritika felmerült. Mindenekelőtt az IRA-ra adott uniós politikai választ egyszerűsíteni kellene, kevesebb eszköz alkalmazásával és gyakorlatiasabb intézkedések

tervezésével (*Deloitte* [2023]). Továbbá a konkrét célkitűzések realitása megkérdőjelezhető (40 százalékos uniós részesedés a felsorolt tiszta technológiák termelésében), és hiányzik a hatékony végrehajtáshoz szükséges irányítási struktúra. A Bruegel elemzőközpont kutatói az Egyesült Államok irányítási struktúráját (*Advanced Research Projects Agency, Energy and Climate, ARPA-EC*) ajánlják mintaként a hiányosság kiküszöbölésére (*Tagliapietra és szerzőtársai* [2023]).

A javaslat háttérben az áll, hogy az Egyesült Államok innovációs teljesítményében fontos szerepük volt és van az állami ügynökségeknek, amelyek azokat a kezdeti jelentős és kiemelkedően kockázatos finanszírozásokat vállalták a számítógépipar, az internet, a gyógyszer-, a biotechnológiai ipar, a félvezetőgyártás, a nanotechnológia és a zöldtechnológiák fejlesztésében, amelyeket még a kockázati tőke sem. Ez a rejtett iparpolitika a neoliberális gazdaságpolitika legerőteljesebb befolyása idején is működött, modelleje a hidegháború idején, 1958-ban felállított, ma is létező hadászati és űrkutatási ügynökség (*Defence Advanced Research Projects Agency, DARPA*) volt (*Mazzucato* [2014]). Ebben a modellben az Egyesült Államoknak sikerült az iparpolitikát összehangolni a versennyel és a szabad piacra lépéssel, elkerülve az állami iparpolitikák tipikus buktatóit. A felülről vezérelt irányítást úgy kapcsolták össze az alulról jövő kezdeményezésekkel, hogy a programvezetőket a védelmi minisztérium nevezi ki 3–5 évre, akik az akadémiai szférából vagy a magánszektorból jönnek, és teljes szabadságot kapnak a programok szervezésében, a kutatói és ipari szereplők kiválasztásában. Az orvosi biológiai kutatásokban egy ugyanilyen modellben működtetett szervezetnek (*Biomedical Advanced Research and Development Authority*) volt köszönhető, hogy a koronavírus elleni vakcinagyártásban az Egyesült Államok meghatározó szerepet töltött be, még az Egyesült Államokon kívüli olyan vakcinaprojekteket is bevonva, mint a BioNTech és az Oxford-AstraZeneca (*Aghion* [2023]). A szerző megítélése szerint a Horizont-programokban az Európai Kutatási Tanács (*European Research Council*) működésében lelhetőek fel olyan elemek, amelyek a DARPA-moddal mutatnak hasonlóságot. Erre a tapasztalatra építve kellene továbblépni, mert korszerű európai védelmi kutatási projektek nélkül az Unió a viszszafordíthatatlan hanyatlást kockáztatja.

Következtetések

Az elmúlt fél évtizedben az EU kiterjedt és széles körű stratégiaalkotással, szabályozások és akciók sokaságával reagált a viharos gyorsasággal változó környezetre. A fentiekben a „dokumentumáradatból” csak a legfontosabbakra tudtunk kitérni, és az is kiderült, hogy számos lényeges jogszabály az elfogadás, illetve a hatálybalépés folyamatában van. Ennek megfelelően egyelőre nem lehet a hatásokat értékelni, csak a gazdaságpolitikai konstrukciókat. Az EU az adott jogi-intézményi keretek között sokrétű választ igyekezett adni a dinamikusan átrendeződő nemzetközi gazdasági környezetre. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy az EU rendkívül hátrányos helyzetbe került. Az európai integráció logikája megfelelt a második világháború utáni világgazdasági rend logikájának, amely a gazdasági kapcsolatok erősödésétől

a jólét növekedése mellett a politikai enyhülést és a stabilizálódást várta, ami az 1990 körüli rendszerváltozásokkal beteljesedni látszott.

Az egységes belső piac a versenyszabályozással, a kohéziós politika támogatásával, de minimális költségvetési redisztribúcióval lehetővé tette a bővítésekkel egyre heterogénebbé váló térség gazdaságilag és politikailag kezelhető működését. A hatáskörök elosztása az uniós és a nemzeti szint között – mondhatni az egész európai építmény – ezzel a korszakkal kompatibilis, és az EU-nak most sincs más választása, mint alapvetően az egységes belső piacon keresztül szabályozni az ikerátalakulást, miközben maga a belső piac még mindig számos hiányossággal küzd. A geoökonómiai célokat támogató más szakpolitikák (iparpolitika, külpolitika, költségvetési politika) nemzeti kézben vannak, és amint láttuk, egyes területeken történtek előrelépések, de a siker az egyes tagállamok elkötelezettségén múlik. Egy közös haderő és hadiipar nélküli integrációt eszköztelenül ér egy olyan helyzet, amikor elfogadottá válik, hogy a klasszikus gazdasági racionalitást felülírja a geopolitikai-geoökonómiai racionalitás. Hasonlóképpen példa nélküli helyzetet kellett megoldani az érdekegyeztetésben az ukrajnai háborúval járó szankciók miatt, ugyanis az orosz energiáról való leválás költségei aszimmetrikusan érintették a tagállamokat.

Kínával és az Egyesült Államokkal összemérhető iparpolitikai programok uniós szinten indíthatók. Az NZIA-tervezetből (EB [2023b]) ugyanakkor egyértelmű, hogy a Bizottságnál elsősorban az állami támogatásokra számítanak, és emellé az újabb fejlesztési célokhoz ugyanazokat az alapokat csomagolják újra, azaz az EU teljesítménye ezután is az egyes nemzetgazdaságokén múlik. Ennek elégtelenségét világosan mutatja az európai vállalatok fentebb jelzett kiszorulása a legnagyobb globális cégek köréből. A mélyebb integrációt nem csak a hiányzó politikai akarat akadályozza. Az intézményi és kulturális heterogenitás mellett az uniós szintű akciók hatékonysága elmarad egy homogénebb államalakulattól. Ezért például a DARPA-modell átvétele sem vezetne automatikusan sikerekhez, inkább egy hosszú tanulási folyamat kezdete lehetne.

Az EU számára továbbra is nyitva áll a lehetőség, hogy a zöldátalakulásban játszott úttörő szerepével erősítse geoökonómiai pozícióját, azonban ez sem egyszerű út. Ha az Európai Unió megmarad annál a célnál, hogy Európa legyen az első nettó zéró kibocsátású kontinens, akkor a bolygó kibocsátása mindössze 9 százalékkal csökken, miközben vissza is vethet más, szegényebb országokat a dekarbonizációban (Hausmann–Ahuja [2023]). A globális megközelítés viszont számos belső érdekkonfliktust hordoz, és a stratégiai autonómia céljával is szembekerülhet, ha az EU protekcionizmus helyett a fejlődő országokat segíti a tiszta technológiák értékláncainak kiépítésében a komparatív előnyök alapján. A zöld-, de még inkább a zöld–digitális ikerátalakulással is összefonódik az EU másik lehetősége geoökonómiai befolyásának fenntartására. Ez pedig abból adódik, hogy a belső piac összehangolásából fakadóan „szabályozási nagyhatalom”, amely az új technológiák standardizálásával, piacsabályozással alakítja a világpiacot. Ennek legújabb példái a fent említett USB-C-törvény vagy az elektrifikációban kulcsszerepet betöltő akkumulátorok és azok hulladékairól szóló, 2023 nyarán elfogadott rendelet (EU [2023]).

Az EU relatív súlyvesztése, versenyképességi problémái miatt eddig is kétséges volt, hogy az Egyesült Államok és Kína között hogyan képes önálló erőközpont maradni.

Nyitott kérdés, hogy a geoökonómiai kihívásokra a tagállamok az integráció gazdasági mélyítésével és politikai kiszélesítésével vagy egy lassú dezintegrációba torkolló passzivitással-vonakodással, befelé fordulással reagálnak-e.

Egy másik tanulmány témája lehet az itt bemutatott folyamatok egyes tagállamokra – és így Magyarországra – gyakorolt hatásának elemzése. Ma még nem lehet megmondani, hogy a stratégiai autonómia jegyében tett javaslatokból, intézkedésekből minnek a végrehajtására lesz képes az Európai Unió, lehetséges-e annak a diverzifikációnak az elérése, amely elvileg indokolt és kívánatos lenne. Ha a zöldátalakulásban a kritikus nyersanyagok és technológiák terén sikerülne a Kínától való függést lazítani, akkor a magyarországi, nagymértékben kínai tőkére épülő akkumulátorgyártás és az ahhoz kapcsolódó iparosítási tervek zsákutcába kerülhetnek. Számos közgazdasági érv (a hazai hozzáadott érték növelése, az energiaintenzív iparágak arányának csökkentése stb.) mellett a geoökonómiai kockázatok áttekintése is azt erősíti, hogy a hazai gazdaság szerkezet diverzifikálása a gazdaságfejlesztés észszerű és biztonságos útja.

Hivatkozások

- AGHION, P. [2023]: An innovation-driven industrial policy for Europe. Megjelent: *Tagliapietra, S.–Veugelers, R.* (szerk.): *Sparking Europe's New Industrial Revolution. A policy for net zero, growth and resilience.* Blueprint Series, No. 33. Bruegel, Brüsszel, 28–40. o.
- AIYAR, S.–CHEN, J.–EBEKE, C. H.–GARCIA-SALTOS, R.–GUDMUNDSSON, T.–ILYINA, A.–KANGUR, A.–KUNARATSKUL, T.–RODRIGUEZ, S. L.–RUTA, M.–SCHULZE, T.–SODERBERG, G.–TREVINO, J. P. [2023]: *Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism.* Staff Discussion Note, No. 1. International Monetary Fund, Washington, DC. <https://doi.org/10.5089/9798400229046.006>.
- ASTROV, V.–GRIEVESON, R.–HANELT, C.–JOVANOVIĆ, B.–KOCHNEV, A.–KOSMEHL, M.–MARA, I.–OVERDIEK, M.–PETERSEN, T.–PINDYUK, O.–REITER, O.–VUJANOVIĆ, N.–WEISS, S. [2023]: *Keeping friends closer: Why the EU should address new geoeconomic realities and get its neighbours back in the fold.* Joint Study, No. 2. Bertelsmann Stiftung–WIIW. <https://wiiw.ac.at/keeping-friends-closer-why-the-eu-should-address-new-geoeconomic-realities-and-get-its-neighbours-back-in-the-fold-p-6487.html>.
- BABIĆ, M.–DIXON, A. D.–LIU, I. T. [2022]: *Geoeconomics in a Changing Global Order.* Megjelent: *Babić, M.–Dixon, A. D.–Liu, I. T.* (szerk.): *The Political Economy of Geoeconomics: Europe in a Changing World.* Palgrave–Macmillan, London, 1–27. o. https://doi.org/10.1007/978-3-031-01968-5_1.
- BOWN, C. P. [2023]: *Industrial policy for electric vehicle supply chains and the US-EU fight over the Inflation Reduction Act.* SSRN Working Paper, No. 23/1. Peterson Institute for International Economics, Washington, DC. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4449020>.
- CAMPS, J. V.–SAZ-CARRANZA, A. [2023]: *The EU Response to the U.S. Inflation Reduction Act.* EsadeGeo Position Paper. EsadeGeo, Center for Global Economy & Geopolitics, Ramon Lull University, Madrid. <https://www.esade.edu/faculty-research/en/esadegeo/publication/policy-paper-the-eu-response-to-the-us-inflation-reduction-act>.
- CARUGATI, C. [2022]: *Which mergers should the European Commission review under the Digital Markets Act? Policy Contribution, No. 24.* Bruegel, Brüsszel. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4366703>.

- CINI, M.–CZULNO, P. [2022a]: The Origins of the Digital Markets Act: Explaining Policy Change. VISTA Policy Paper, No. 2. CEPS–Istituto Affari Internazionali, Brüsszel–Róma, <http://fasos-research.nl/vista-jmn/files/2022/10/VISTA-Policy-Paper-02-Cini-and-Czulno-10-2022.pdf>.
- CINI, M.–CZULNO, P. [2022b]: Digital Single Market and the EU Competition Regime: An Explanation of Policy Change. *Journal of European Integration*, Vol. 44. No. 1. 41–57. o. <https://doi.org/10.1080/07036337.2021.2011260>.
- CUI, V.–VERTINSKY, I.–WANG, Y.–ZHOU, D. [2023]: Decoupling in international business: The ‘new’ vulnerability of globalization and MNEs’ response strategies. *Journal of International Business Studies*, online. <https://doi.org/10.1057/s41267-023-00602-5>.
- DEÁK ATTILA [2020]: Az Európai Unió energiaimport-függőségének vizsgálata az ezredfordulót követően. *Területi Statisztika*, 60. évf. 4. sz. 425–460. o. <https://doi.org/10.15196/TS600402>.
- DEFRAIGNE, J.-C.–TRAVERSA, E.–WOUTERS, J.–ZURSTRASSEN, D. [2022]: Introduction to EU Industrial Policy in the Multipolar Economy: past lessons, current challenges and future scenarios. Megjelent: *Defraigne, J.-C.–Traversa, E.–Wouters, J.–Zurstrassen, D.* (szerk.): *EU Industrial Policy in the Multipolar Economy*. Edward Elgar, Cheltenham, 1–44. o. <https://doi.org/10.4337/9781800372634.00006>.
- DELOITTE [2023]: IRA and the net-zero race – How EU industrial policy should respond. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/about-deloitte/Deloitte-EU-Green-Industrial-Policy-Study.pdf>.
- DG COMP [2022]: State aid Scoreboard 2021. European Commission Directorate General Competition, Brüsszel, szeptember 6. https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2023-04/state_aid_scoreboard_note_2021.pdf.
- EB [2017]: A Bizottság közleménye. Beruházás az intelligens, innovatív és fenntartható iparba. Az Európai Unió megújított iparpolitikai stratégiája. COM(2017) 479 final, Európai Bizottság, Brüsszel, szeptember 13. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=COM:2017:479:FIN>.
- EB [2019]: A Bizottság közleménye. Az európai zöld megállapodás. COM(2019) 640 final, Európai Bizottság, Brüsszel, december 11. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640>.
- EB [2020a]: A Bizottság közleménye. Új európai iparstratégia. COM(2020) 102 final, Európai Bizottság, Brüsszel, március 10. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52020DC0102>.
- EB [2020b]: Fehér könyv a külföldi támogatások tekintetében az egyenlő versenyfeltételek biztosításáról. COM(2020) 253 final, Európai Bizottság, Brüsszel, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52020DC0253>.
- EB [2020c]: A Bizottság közleménye. Állami támogatási intézkedésekre vonatkozó ideiglenes keret a gazdaságnak a jelenlegi COVID-19-járvánnyal összefüggésben való támogatása céljából. (2020/C 91 I/01) HL, C 91/1, március 20. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52020XC0320\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52020XC0320(03)).
- EB [2021a]: A Bizottság közleménye. Az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának „Irány az 55 %!”: Az EU 2030-ra vonatkozó éghajlat-politikai célkitűzésének megvalósítása a klímasemlegesség elérése érdekében. COM(2021) 550 final, Európai Bizottság, Brüsszel, július 14. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52021DC0550>.

- EB [2021b]: A Bizottság közleménye. A 2020. évi új iparstratégia frissítése: Erősebb egységes piac kiépítése Európa fellendülése érdekében. COM(2021) 350 final, Európai Bizottság, Brüsszel, május 5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52021DC0350>.
- EB [2021c]: A Bizottság közleménye. A közös európai érdeket szolgáló fontos projektek végrehajtását előmozdítani hivatott állami támogatások belső piaccal való összeegyeztethetőségének elemzési kritériumai. (2021/C 528/02) Európai Bizottság, Brüsszel, HL, C 528/10. december 30. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52021XC1230\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52021XC1230(02)).
- EB [2022a]: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az európai félvezető-ökoszisztéma megerősítését célzó intézkedési keret létrehozásáról (a csipekről szóló európai jogszabály). COM(2022) 46 final. Európai Bizottság, Brüsszel, február 8. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022PC0046>.
- EB [2022b]: A Bizottság közleménye. REPowerEU terv. COM(2022) 230 final, Európai Bizottság, Brüsszel, május 18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0230&from=FI>.
- EB [2022c]: A Bizottság közleménye. Állami támogatási intézkedésekre vonatkozó ideiglenes válságkezelési keret a gazdaságnak Oroszország Ukrajna elleni agresszióját követő támogatása céljából (2022/C 131 I/01). HL, CI 131/1, március 24. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022XC0324\(10\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022XC0324(10)).
- EB [2023a]: Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a kritikus fontosságú nyersanyagok biztonságos és fenntartható ellátását biztosító keret létrehozásáról, valamint a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1724 és az (EU) 2019/1020 rendelet módosításáról. COM(2023) 160 final. Európai Bizottság, Brüsszel, március 16. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52023PC0160>.
- EB [2023b]: Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a nettó zéró technológiai termékek európai gyártási ökoszisztémájának megerősítését célzó intézkedési keret létrehozásáról (a nettó zéró iparról szóló jogszabály) COM(2023) 161 final, Európai Bizottság, Brüsszel, március 16. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52023PC0161>.
- EB [2023c]: Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az (EU) 2019/943 és az (EU) 2019/942 rendeletnek, valamint az (EU) 2018/2001 és az (EU) 2019/944 irányelvnek az uniós villamosenergia-piaci szerkezet javítása érdekében történő módosításáról. COM(2023) 161 final, Európai Bizottság, Strasbourg, március 14. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52023PC0148>.
- EB [2023d]: Ursula von der Leyen elnök 2023. évi értékelő beszéde az Unió helyzetéről. Szeptember 13. Európai Bizottság, Strasbourg, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/speech_23_4426.
- EB [2023e]: A Bizottság közleménye. Az állami támogatásokra vonatkozó, az Ukrajna elleni orosz agresszióval összefüggésben a gazdaság támogatását célzó ideiglenes válság- és átállási keret. (2023/C 101/03), HL, C 101/3, március 17. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52023XC0317\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52023XC0317(01)).
- EBRD [2022]: Transition Report 2022-23: Business Unusual. European Bank for Reconstruction and Development, London, <https://www.ebrd.com/transition-report-2022-23>.
- EC [2014]: Energy Economic Developments in Europe. European Economy, No. 1. Európai Bizottság, Brüsszel, <https://doi.org/10.2765/72195>.

- EC [2016]: Energy prices and costs in Europe. COM(2016) 769 final, Európai Bizottság, Brüsszel, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0769&from=FI>.
- EC [2021]: Strategic dependencies and capacities. Commission Staff Working Document, SWD(2021) 352 final, Európai Bizottság, Brüsszel, május 5. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021SC0352>.
- EC [2023]: List of Member State measures approved under Temporary, Crisis Transition Framework. Európai Bizottság, Brüsszel, https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/temporary-crisis-and-transition-framework_en.
- ECB [2023]: The EU's Open Strategic Autonomy from a Central Banking Perspective. Challenges to the Monetary Policy Landscape from a Changing Geopolitical Environment. ECB Occasional Paper, No. 2023/311. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op311~5065ff588c.en.pdf>.
- EPRS [2022]: EU strategic autonomy 2013–2023: From concept to capacity. Briefing PE 733.589. European Parliamentary Research Service, Brüsszel, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2022\)733589](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2022)733589).
- ERTI [2022]: European Competitiveness and Industry. Benchmarking Report, 2022. European Round Table for Industry, <https://ert.eu/wp-content/uploads/2022/06/ERT-Benchmarking-Report-2022-LR.pdf>.
- ERTI [2023]: Appraisal of recent EU initiatives aimed at improving European competitiveness. European Round Table for Industry, <https://ert.eu/documents/8516-2/>.
- ESCAITH, H. [2021]: Withering globalization? The Global Value Chain effects of trade decoupling. MPRA Paper, No. 107935. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3853645>.
- ET [2023]: Az Európai Tanács következtetései Kínáról. Európai Tanács, Sajtóközlemény, június 30. <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2023/06/30/european-council-conclusions-on-china-30-june-2023/>.
- EU [2016a]: Közös jövőkép, közös fellépés. Erősebb Európa: Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan. Európai Unió, Európai Külügyi Szolgálat, <https://data.europa.eu/doi/10.2871/695883>.
- EU [2016b]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1037 rendelete (2016. június 8.) az Európai Unióban tagsággal nem rendelkező országokból érkező támogatott behozattal szembeni védelemről (kodifikált szöveg). HL, L 176/55, június 30. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32016R1037>.
- EU [2019]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/452 rendelete (2019. március 19.) az Unióba irányuló közvetlen külföldi befektetések átvilágítási keretének létrehozásáról. HL, LI 79/1. március 21. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32019R0452&qid=1696047298865>.
- EU [2022a]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2380 irányelve (2022. november 23.) a rádióberendezések forgalmazására vonatkozó tagállami jogszabályok harmonizációjáról szóló 2014/53/EU irányelv módosításáról. HL, L 315, december 7. 30–43. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32022L2380>.
- EU [2022b]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925 rendelete (2022. szeptember 14.) a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (digitális piacokról szóló jogszabály). HL, L 265, október 12. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R1925>.

- EU [2022c]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet) (EGT-vonatkozású szöveg) HL, L 277, október 27. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32022R2065>.
- EU [2022d]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2560 rendelete (2022. december 14.) a belső piacot torzító külföldi támogatásokról. HL, L 330, december 23. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2560>. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2560>.
- EU [2023]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/1542 rendelete (2023. július 12.) az elemekről, illetve akkumulátorokról és a hulladék elemekről, illetve akkumulátorokról, a 2008/98/EK irányelv és az (EU) 2019/1020 rendelet módosításáról, valamint a 2006/66/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. HL, L 191, július 28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32023R1542&qid=1696133863138>.
- EUROSTAT [2022]: EU energy mix and import dependency. Eurostat, Statistics Explained, március 4. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:EU_energy_mix_and_import_dependency.
- FARKAS BEÁTA [2023]: Közép- és Kelet-Európa az új geoökonómiai és geopolitikai viszonyok között. Megjelent: *Szanyi Miklós–Szunomár Ágnes–Török Ádám* (szerk.): *Trendek és töréspontok*, IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 105–126. o.
- FUKUYAMA, F. [1989]: The End of History? *The National Interest*, Vol. 16. 3–18. o. <https://doi.org/10.4324/9781315255156-18>.
- GARCÍA-HERRERO, A. [2021]: What is Behind China's Dual Circulation Strategy? *China Leadership Monitor*, No. 69. <https://www.prcleader.org/herrero>.
- GÓES, C.–BEKKERS, E. [2022]: The Impact of Geopolitical Conflicts on Trade, Growth, and Innovation. *Staff Working Papers*, No. 9. World Trade Organization, Genf. <https://doi.org/10.30875/25189808-2022-9>.
- GYÖRFFY DÓRA [2022]: Amerika vagy Kína hanyatlik? Megjelent: *Ágh Attila* (szerk.): *Az új világrend kialakulása. Az EU–USA–Kína hatalmi háromszög*. Noran Libro, Budapest, 145–167. o.
- HALMAI PÉTER [2023]: Globalizáció versus deglobalizáció. *Hitelintézeti Szemle*, 22. évf. 2. sz. 5–24. o. <https://doi.org/10.25201/hsz.22.2.5>.
- HAROCHE, P. [2022]: A 'Geopolitical Commission': Supranationalism Meets Global Power Competition. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 61. No. 4. 970–987. o. <https://doi.org/10.1111/jcms.13440>.
- HAUSMANN R.–AHUJA, K. [2023]: A more globally minded European green industrial policy. Megjelent: *Tagliapietra, S.–Veugelers, R.* (szerk.): *Sparking Europe's New Industrial Revolution. A policy for net zero, growth and resilience*. Bruegel, Brüsszel, 152–164. o.
- HOCHULI, A.–HOARE, G.–CUNLIFFE, Ph. [2021]: *The End of the End of History: Politics in the Twenty-First Century*. Zero Books, John Hunt Publishing, Winchester–Washington, DC.
- HU, Y.–TIAN, K.–WU, T.–YANG, C. [2021]: The Lose-Lose Consequence: Assessing US–China Trade Decoupling through the Lens of Global Value Chains. *Management and Organization Review*, Vol. 17. No. 2. 429–446. o. <https://doi.org/10.1017/mor.2021.19>.
- IMF [2023]: *Geoeconomic Fragmentation and Foreign Direct Investment*. Megjelent: *IMF: World Economic Outlook, April 2023: A Rocky Recovery*. Chapter 4. IMF, Washington, DC. <https://doi.org/10.5089/9798400224119.081>.
- KERBER, W.–SCHWEITZER, H. [2017]: Interoperability in the Digital Economy. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, Vol. 8. No. 1. 39–58. o. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2922515>.

- KLEIMANN, D.–POITIERS, N.–SAPIR, A.–TAGLIAPIETRA, S.–VÉRON, N.–VEUGELERS, R.–ZETTELMEYER, J. [2023]: How Europe should answer the US Inflation Reduction Act. Policy Contribution, No. 4. Bruegel, Brüsszel, https://www.bruegel.org/sites/default/files/2023-02/PB%2004%202023_0_1.pdf.
- KOLEV, G.–OBST, T. [2022]: Global value chains of the EU member states. IW Report, No. 4. Institut der deutschen Wirtschaft, Köln, https://www.iwkoeln.de/fileadmin/user_upload/Studien/Report/PDF/2022/IW-Report_2022-Global-value-chains.pdf.
- LUNDQVIST, B. [2017]: Standardization for the Digital Economy: The Issue of Interoperability and Access Under Competition Law. The Antitrust Bulletin, Vol. 62. No. 4. 710–725. o. <https://doi.org/10.1177/0003603X17733359>.
- LUTTWAK, E. N. [1990]: From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. The National Interest, Vol. 20. 17–23. o. <https://www.jstor.org/stable/42894676>.
- MAZZUCATO, M. [2014]: The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths. Anthem Press, London–New York–Delhi.
- PETERSON, J. [2016]: Juncker’s political European Commission and an EU in crisis. Journal of Common Market Studies, Vol. 55. No. 2. 349–367. o. <https://doi.org/10.1111/jcms.12435>.
- SGARAVATTI, G.–TAGLIAPIETRA, S.–ZACHMANN, G. [2023]: Adjusting to the energy shock: the right policies for European industry. Policy Brief, No. 11. Bruegel, Brüsszel.
- SZUNOMÁR ÁGNES [2019]: Gazdasági csodák/gazdasági csapdák. Kínai növekedési kilátások a japán és dél-koreai példa tükrében. Megjelent: *Török Ádám–Szanyi Miklós* (szerk.): *Trendek és töréspontok. Világgazdasági tükör*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 73–107. o.
- TAGLIAPIETRA, S. [2023]: After the great energy crisis: Europe’s new landscape. Briefing to the US Senate Climate Change Task Force, Washington, DC.
- TAGLIAPIETRA, S.–VEUGELERS, R.–ZETTELMEYER, J. [2023]: Rebooting the European Union’s Net Zero Industry Act. Policy Brief, No. 15. Bruegel, Brüsszel.
- WITT, M. A.–LEWIN, A. Y.–LI, P. P.–GAUR, A. [2023]: Decoupling in international business: Evidence, drivers, impact, and implications for IB research. Journal of World Business, Vol. 58. No. 1. 101399. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2022.101399>.
- XING, Y.–GENTILE, E.–DOLLAR, D. (szerk.) [2021]: Global value chain development report, 2021. Beyond Production. Asian Development Bank, World Trade Organization. <http://dx.doi.org/10.22617/TCS210400-2>.